

Μνήμων

Τόμ. 42 (2025)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ, Πολεμώντας τη λήθη: Εθνικό αφήγημα και προεσταντική ιστοριογραφία στη Γαλλία των Βουρβόνων ● ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΙΟΥΡΑΗΣ, Δυσχέρειες στην εδραίωση του φορολογικού μηχανισμού στην επαναστατημένη Πελοπόννησο μέσα από το παράδειγμα της επαρχίας Πύργου ● ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΑΣ, Η «τρακτούργια» του καπετάν Κώστα. Ιστορία μίας φήμης ● ΣΠΥΡΙΔΟΥΑ ΠΥΡΡΙΑΗ, Μουσειολογική επισκόπηση του περιοδικού *Προμηθεύς* (1890-1892): Το Φωτιστογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών και μουσεία Φυσικών Επιστημών του εξωτερικού στο τέλος του 19ου αιώνα ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΕΔΕ, «Το μάνιλερ και την λόγην αντικαθιστά το ψηφροδέλιον και η πέννα». Η ψήφος του στρατού στις εκλογές του 1920 ● ΚΩΣΤΗΣ ΓΚΟΤΣΙΝΑΣ, «Η μάστιγα των ναρκωτικών»: Καταναλωτικές τάσεις και κοινωνικοί φόβοι στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης ● ΝΙΚΟΣ Ε. ΑΛΕΒΥΖΑΚΗΣ, Η μελέτη της θαλάσσιας βιοποικιλότητας και του θαλάσσιου περιβάλλοντος στη διαδρομή της επιστημονικής σκέψης.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ, Νεοελληνική ιστορία και εκδόσεις στον Μεσοπόλεμο ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Το πρόσφατο παρελθόν στην ιστοριογραφία και την εκδοτική παραγωγή του ελληνικού Μεσοπολέμου ● ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΖΙΩΓΑΣ, Εκδοτική παραγωγή, ιστορικά βιβλία και Αριστοτέλη στη μεσοπολεμική Ελλάδα ● ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, Προς μια επισκόπηση της εκδοτικής παραγωγής του Μεσοπολέμου για την ιστορία του Νέου Ελληνισμού.

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Οι σπουδές για την Ελληνική Επανάσταση και η ανανέωση της διδασκαλίας της στην εκπαίδευση ● ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δεκεμβριανά: Η απαγόρευση του συλλαλητηρίου στο Σύνταγμα

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βασιλική Χ. Τζώγα, Χριστίνα Αργυριανών, Γιώργος Β. Νικολάου, Δημήτρης Δημητρώπουλος, Καλλιόπη Γερονιμάκη, Σίμος Μποζίκης, Χριστίνα Κουσιούρη, Χρήστος Χατζημωσήφ, Θάνος Αγγελόπουλος

42

ΑΘΗΝΑ 2025

«Η μάστιγα των ναρκωτικών»

Κωστής Γκοτσίνας

doi: [10.12681/mnimon.44989](https://doi.org/10.12681/mnimon.44989)

Copyright © 2026

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γκοτσίνας Κ. (2025). «Η μάστιγα των ναρκωτικών»: Καταναλωτικές τάσεις και κοινωνικοί φόβοι στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης. *Μνήμων*, 42, 129–148. <https://doi.org/10.12681/mnimon.44989>

ΚΩΣΤΗΣ ΓΚΟΤΣΙΝΑΣ

«Η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ»:
ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ
ΦΟΒΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ

Εισαγωγή

Τον Ιανουάριο του 1975, λίγους μήνες μετά την πτώση της δικτατορίας και μερικές εβδομάδες μετά το δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος, η εφημερίδα *Τα Νέα* δημοσίευσε άρθρο με τον, αν μη τι άλλο, αξιοπερίεργο τίτλο «Η χούντα παραλίγο να κάνει την Ελλάδα παράδεισο ναρκωτικών». Με αφορμή τον θάνατο δύο ανδρών από υπερβολική δόση, ο ρεπόρτερ περιέγραφε το τοπίο της χρήσης ουσιών στη χώρα, παραθέτοντας την άποψη υπομειράρχου της «Ασφάλειας Προαστείων Πρωτεύουσας» ότι στην Ελλάδα, αν και δεν υφίστατο πρόβλημα ναρκωτικών, υπήρχε «σοβαρό θέμα». Σύμφωνα με τον συντάκτη του άρθρου, το καθεστώς των συνταγματαρχών έφερε μεγάλη ευθύνη για την κατάσταση αυτή, καθώς είχε μετατρέψει τη χώρα σε «ξέφραγο αμπέλι» για να προσελκύσει τουρίστες, οι οποίοι έφερναν ανενόχλητοι μαζί τους ναρκωτικές ουσίες. Ταυτόχρονα, οι αστυνομικές υπηρεσίες ήταν απασχολημένες με τη δίωξη των δημοκρατικών πολιτών, αφού «η χούντα θεωρούσε τις φιλελεύθερες ιδέες περισσότερο δηλητηριώδεις από τα ναρκωτικά».¹

Βέβαια, οι ισχυρισμοί του δημοσιογράφου δεν τεκμηριώνονται από άλλες πηγές και δεν προκύπτει από κάπου ότι το καθεστώς των συνταγματαρχών επέδειξε ανοχή προς την ψυχαγωγική κατανάλωση ουσιών απεναντίας, κατά τη διάρκεια της επταετίας στελέχη του είχαν καταδικάσει δημοσίως τη χρήση ναρκωτικών.² Το άρθρο των *Νέων* αποτελεί μάλλον ένα δείγμα για το πώς το ζήτημα των ουσιών μπορεί να ανα-

1. Εφημ. *Τα Νέα*, 15.1.1975.

2. Κωστής Κορνέτης, *Τα παιδιά της δικτατορίας: Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Αθήνα, Πόλις, 2015, σ. 124-125.

δειχτεί σε πεδίο ιδεολογικής διαμάχης, φαινόμενο αρκετά συνηθισμένο στην ιστορία των ναρκωτικών, με διαφοροποιήσεις και αποχρώσεις οι οποίες εξαρτώνται από τα διακυβεύματα που απασχολούν την εκάστοτε κοινωνία –εν προκειμένω την αποτίμηση του ρόλου της δικτατορίας τους μήνες που ακολούθησαν μετά την πτώση της.

Σε αντίθεση με τα όσα έγραφε στις αρχές του 1975 ο ρεπόρτερ της εφημερίδας, η αποκατάσταση της δημοκρατίας δεν συνοδεύτηκε από μείωση των κατασχέσεων παράνομων ουσιών, των συλλήψεων για εμπορία ή χρήση και των θανάτων λόγω υπερβολικής ή νοθευμένης δόσης. Ενδεικτικά, δύο μήνες μετά το ρεπορτάζ της εφημερίδας, δημοσιεύτηκε στον ημερήσιο Τύπο η είδηση ενός ακόμη θανάτου από ναρκωτικά. Αυτή τη φορά, όμως, το θύμα δεν ήταν κάποιος μεσήλικας άνδρας, όπως στην προηγούμενη περίπτωση, αλλά μια νεαρή ηθοποιός που βρέθηκε νεκρή σε διαμέρισμα του Κολωνακίου.³ Τα δημοσιεύματα που είδαν το φως τις επόμενες μέρες αποτυπώνουν ανάγλυφα τις ανησυχίες των σύγχρονων παρατηρητών, οι οποίες πήγαζαν ακριβώς από αυτή την ποιοτική μετατόπιση: η χρήση ναρκωτικών αφορούσε πλέον άτομα νεαρής ηλικίας και «καλής» κοινωνικής τάξης. Όπως έγραφε σχετικά ο Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου (ο οποίος γεφύρωνε κατά κάποιον τρόπο τη δικτατορική και τη δημοκρατική περίοδο ως υπουργός Παιδείας της κυβέρνησης Παπαδόπουλου το διάστημα 1967-1969 και επιφυλλιδογράφος της εφημερίδας *Ακρόπολις* μεταπολιτευτικά):

Κάποτε ναρκομανείς ήταν συνήθως άνθρωποι του υποκόσμου. Τώρα η χρήση των ναρκωτικών έχει διαδοθή εις την αστικήν τάξιν, [...] εις τα ψυχικώς κενά «βουτυρόπαιδα» πλουσίων και ανικάνων γονέων, [...] εις τους «εχθρούς του κατεστημένου» (τους «ωργισμένους νέους», τους χίππηδες, τους ομοφυλοφίλους αμφοτέρων των φύλων, τους πανηδονιστάς) και εις λαϊκά στρώματα ακόμη.⁴

3. Εφημ. *Ακρόπολις*, 7.3.1975.

4. Εφημ. *Ακρόπολις*, 16.3.1975. Στην ίδια σελίδα και ακριβώς δίπλα στην επιφυλλίδα, η εφημερίδα φιλοξενούσε διαφημιστική καταχώριση για γνωστό ούισκι, που παρουσιαζόταν ως ιδανικό εφόδιο για ένα «ευχάριστο γουήκ-εντ). Εδώ δεν θα μας απασχολήσει η κατανάλωση νόμιμων ουσιών όπως το αλκοόλ (ή ο καπνός), παρά το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζει από κοινωνική και πολιτισμική άποψη, καθώς διαδίδεται και ανασημασιοδοτείται στην υπό εξέταση περίοδο. Ειδικά για την περίπτωση του ούισκι, βλ. Tryfon Bampilis, *Greek Whisky: The Localization of a Global Commodity*, Νέα Υόρκη – Οξφόρδη, Berghahn, 2013, και συνοπτικότερα στο Τρύφων Μπαμπίλης, «Ούισκι σε αφθονία: Μεταπολίτευση, διεθνής καπιταλισμός και εθνογραφικές πτυχές της νεωτερικότητας στην Ελλάδα»,

Τα επόμενα χρόνια το ζήτημα των ναρκωτικών έμελλε να αναδειχτεί σε ένα από τα κεντρικά θέματα που απασχόλησαν την ελληνική κοινωνία, την πολιτική σκηνή, τον δημόσιο διάλογο, τα μέσα ενημέρωσης και την καλλιτεχνική δημιουργία, απηχώντας σε μεγάλο βαθμό εξελίξεις και τάσεις που σημειώθηκαν την ίδια περίοδο σε πολλές δυτικές κοινωνίες. Σε συνάρτηση με αυτές τις διεθνείς εξελίξεις, το παρόν άρθρο θα εξετάσει πώς διαμορφώθηκε το τοπίο της χρήσης ουσιών στα μεταδικτατορικά χρόνια, ποιοι κοινωνικοί φόβοι συνδέθηκαν με αυτήν και ποιες μεταβολές σημειώθηκαν στις πρακτικές, στις αντιλήψεις και στην αντιμετώπιση της «τοξικομανίας», στα χρόνια μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας.⁵ Εντέλει, το άρθρο θα επιχειρήσει να απαντήσει στο ερώτημα σε ποιο βαθμό οι περιοδολογήσεις της πολιτικής ιστορίας τέμνονται με εκείνες της κοινωνικής ιστορίας, με άλλα λόγια κατά πόσο τα χρόνια της Μεταπολίτευσης συνιστούν μια ιδιαίτερη περίοδο όσον αφορά τη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών στην Ελλάδα.

Το διεθνές πλαίσιο

Για πολλές δυτικές κοινωνίες, η δεκαετία του 1960 δεν σημαδεύτηκε μόνο από ευημερία και γενικευμένη αίσθηση αισιοδοξίας, αλλά και από την ανάδειξη των νέων ανθρώπων ως μιας διακριτής κατηγορίας, με δική της ταυτότητα, κουλτούρα και φωνή. Αυτό συνέβη μέσα από διαδικασίες όπως η δημογραφική έκρηξη που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η άνο-

Μάνος Αυγερίδης – Έφη Γαζή – Κωστής Κορνέτης (επιμ.), *Μεταπολίτευση: Η Ελλάδα στο μεταίχμιο δύο αιώνων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2015, σ. 317-331.

5. Τα τελευταία χρόνια, μαζί με την άθηση των εκδόσεων με αντικείμενο τη «Μεταπολίτευση», έχει φουντώσει και η συζήτηση για τα χρονικά όρια και, άρα, το περιεχόμενό της. Πέρα από τη στενή έννοια της περιόδου μετάβασης από τη δικτατορία στη δημοκρατία, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 επικρατεί και μια διασταλτική χρήση που περιλαμβάνει όλο το επόμενο διάστημα, χρήση η οποία συχνά έχει ρητές, άρρητες ή υπόρρητες πολιτικές συνδηλώσεις (Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, «Μεταπολίτευση: Οι περιπέτειες μιας λέξης», ο ίδιος, *Δικτατορία και Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2017, σ. 219-220). Το παρόν άρθρο δεν θα υπεισέλθει στη συζήτηση αυτή (βλ. μια επισκόπηση της στο Μ. Αυγερίδης – Έ. Γαζή – Κ. Κορνέτης (επιμ.), *Μεταπολίτευση*, ό.π., σ. 15-18 και 417-439). Εξάλλου, το «τέλος της Μεταπολίτευσης» είχε εξαγγελθεί ήδη από τη δεκαετία του 1980 (Γιάννης Βούλγαρης, *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα: 1974-2009*, Αθήνα, Πόλις, 2013, σ. 21-22). Για λόγους που θα αναφερθούν επιλογικά και σχετίζονται με το ιδιαίτερο τοπίο της χρήσης ναρκωτικών, θα εξεταστούν οι εξελίξεις σχετικά με τις παράνομες ψυχοδραστικές ουσίες στην Ελλάδα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000.

δος της μεσαίας τάξης, η διάδοση του αλφαριθμητισμού και η διάχυση του καταναλωτικού πολιτισμού. Η ανάδυση αυτής της ηλικιακής και κοινωνικής κατηγορίας συμβάδισε σε αρκετές περιπτώσεις με την αμφισβήτηση της προηγούμενης γενιάς, της κοινωνίας της αφθονίας και του ψυχροπολεμικού πολιτικού, κοινωνικού και ιδεολογικού οικοδομήματος. Εξεγέρσεις όπως ο γαλλικός Μάης του 1968 αποτέλεσαν τις πιο ηχηρές εκδηλώσεις αυτής της αμφισβήτησης, η οποία όμως εκφράστηκε και μέσα από καθημερινές πρακτικές, όπως η αντισυμβατική εμφάνιση και συμπεριφορά.⁶

Για κάποιους και για κάποιες μέρες ενός αντισυμβατικού τρόπου ζωής ήταν και η χρήση ναρκωτικών, στο πλαίσιο της αμφισβήτησης των παραδεδεγμένων αξιών των μεταπολεμικών κοινωνιών, της αναζήτησης πρωτόγνωρων εμπειριών ή της υιοθέτησης νέων προτύπων συμπεριφοράς. Το αποτέλεσμα ήταν να μεταβληθεί σημαντικά η κοινωνιολογική βάση του πληθυσμού που έκανε χρήση ουσιών. Ενώ δηλαδή σε προηγούμενες δεκαετίες, και μιλώντας πάντα για τις δυτικές κοινωνίες, η κατάναλωση χασίς, μορφίνης, ηρωίνης ή κοκαΐνης είχε συνδεθεί κυρίως με ομάδες του κοινωνικού περιθωρίου, από τη δεκαετία του 1960 καταγράφονται ψυχαγωγικές χρήσεις μεταξύ νέων ατόμων των μεσοαστικών ή μικροαστικών στρωμάτων. Και μολονότι δεν εξαφανίστηκαν οι χρήστες και οι χρήστριες με διαφορετικό προφίλ, ή που είχαν μυηθεί παλιότερα στα ναρκωτικά,⁷ οι νέες αυτές ψυχαγωγικές χρήσεις ήταν εκείνες που θορύβησαν τους σύγχρονους παρατηρητές, όπως φάνηκε και από το ελληνικό παράδειγμα που αναφέρθηκε εισαγωγικά.⁸

Ως απάντηση στην ευρεία διάδοση των ναρκωτικών και στη διεύρυνση της κοινωνιολογικής βάσης των χρηστών, ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Ρίτσαρντ Νίξον κήρυξε, το 1971, «πόλεμο κατά των ναρκωτικών». Αυτό αναδείχτηκε σε επίσημο δόγμα της αμερικανικής πολιτικής

6. Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων: Ο σύντομος 20ός αιώνας (1914-1991)*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2010, σ. 424-429.

7. David Courtwright – Herman Joseph – Don Des Jarlais, *Addicts Who Survived: An Oral History of Narcotic Use in America before 1965*, Νόξβιλ, University of Tennessee Press, 2012. Βλ. και εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 12.4.1981, όπου 56χρονος νοσηλεύόμενος στο Περίπτερο 18 (ακτινική τοξικομανών και αλκοολικών) του Δαφνίου) δηλώνει πως ξεκίνησε τη χρήση ηρωίνης το 1939.

8. Εξάλλου, οι ευρύτερες ανησυχίες σχετικά με τη νεότητα και ιδίως τη «νεανική παραβατικότητα» ήταν διαδεδομένες τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες κατά τα μεταπολεμικά χρόνια (βλ. Έφη Αβδελά, *Νέοι εν κινδύνω: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Αθήνα, Πόλις, 2013, σ. 74-90).

στο ζήτημα των ουσιών και των εξαρτήσεων, που επιβεβαιώθηκε λίγα χρόνια αργότερα, επί προεδρίας Ρόναλντ Ρέιγκαν.⁹ Οι εξελίξεις αυτές είχαν διεθνή αντίκτυπο, αφενός γιατί η αντίληψη της μηδενικής ανοχής και της απηνούς δίωξης παραγωγών, εμπόρων και χρηστών ήταν εκείνη που πρυτάνευσε και στις αποφάσεις του ΟΗΕ, οι οποίες με τη σειρά τους είχαν αντίκτυπο στη χάραξη εθνικών πολιτικών για τα ναρκωτικά, και αφετέρου επειδή οι Ηνωμένες Πολιτείες λειτουργούσαν ως πρότυπο όχι μόνο για τις διωκτικές αρχές, αλλά και για πολιτισμικές πρακτικές, συμπεριφορές και μόδες, σε μια σχέση περίπλοκη που έχει αναλυθεί αλλού.¹⁰

Ένα παλιό καινούργιο φαινόμενο

Για να έρθουμε στην ελληνική περίπτωση, προκειμένου να κατανοήσουμε τον αντίκτυπο που είχε η χρήση ναρκωτικών τις πρώτες δεκαετίες μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, αλλά και την απήχηση που βρήκε η δημόσια καταγγελία των ουσιών, είναι χρήσιμο να ανατρέξουμε σύντομα σε προγενέστερες εξωιατρικές χρήσεις των ναρκωτικών και στα πρώτα σχετικά νομοθετικά μέτρα που έλαβε το ελληνικό κράτος.¹¹ Η ιατρική ή ευφορική χρήση ουσιών τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 δεν ήταν πρωτόγνωρο φαινόμενο. Έναν αιώνα νωρίτερα, απόπειρες να καλλιεργηθεί η ινδική κάνναβη στην ελληνική επικράτεια απέφεραν καρπούς, ενώ η χρήση του χασίς άρχισε να διαδίδεται τόσο με τη μορφή φαρμακευτικώνσκευασμάτων όσο και για ευφορικούς σκοπούς. Ανάλογη πορεία είχαν και άλλες ουσίες που αρχικά χρησιμοποιήθηκαν θεραπευτικά, αλλά δεν άργησαν να ενταχθούν σε ψυχαγωγικές πρακτικές. Οπωσδήποτε, πριν την περίοδο του Μεσοπολέμου η παραγωγή, η εμπορία και η κατανάλωση τόσο του χασίς όσο και των οπιούχων ή της κοκαΐνης ήταν ουσιαστικά νόμιμες στην Ελλάδα – μάλιστα καλλιέργειες όπως της ινδικής κάνναβης στην Πελοπόννησο ή της υπνοφόρου παπαρούνας σε περιοχές

9. David Courtwright, *Dark Paradise: A History of Opiate Addiction in America*, Κέιμπριτζ Μασαχουσέτης – Λονδίνο, Harvard University Press, 2001, σ. 170-176.

10. Έλενα Μαραγκού – Θεοδώρα Τσιμπούκη (επιμ.), *Η δική μας Αμερική: Η αμερικανική κουλτούρα στην Ελλάδα*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2010· Ζηνοβία Λιαλιούτη, *Ο «άλλος» Ψυχρός Πόλεμος: Η αμερικανική πολιτιστική διπλωματία στην Ελλάδα, 1953-1973*, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2019.

11. Η σύντομη ανασκόπηση που ακολουθεί, αντλεί από το Κωστής Γκοτσίνιας, *Επί της ουσίας: Ιστορία των ναρκωτικών στην Ελλάδα (1875-1950)*, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2021, σ. 45-136, 222-248 και 423-445.

της Μακεδονίας αποτέλεσαν αντικείμενο φορολόγησης και πηγή εσόδων για το ελληνικό κράτος.

Η κατάσταση αυτή μεταβλήθηκε σημαντικά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν, στο πλαίσιο μιας διεθνούς εκστρατείας με στόχο κυρίως τον περιορισμό της εξωιατρικής κατανάλωσης του οπίου και των προϊόντων του, στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, ψηφίστηκαν νομοθετήματα με αντικείμενο τον αυστηρό έλεγχο της παραγωγής, της εμπορίας και της χρήσης του. Η επικράτηση ενός καθεστώτος απαγόρευσης συνοδεύτηκε από την περιθωριοποίηση μερίδας των χρηστών, την ανάδυση μιας παράνομης αγοράς και την εμφάνιση ψυχαγωγικών χρήσεων ουσιών, όπως η ηρωίνη και η κοκαΐνη, που είχαν ισχυρότερη δράση και συγχρόνως μπορούσαν να κρυφτούν και να μεταφερθούν ευκολότερα σε μορφή σκόνης. Αυτή η αλλαγή σκηνικού τροφοδότησε τις ανησυχίες σε σχέση με την εγχώρια χρήση ναρκωτικών. Έτσι, κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 ο ημερήσιος Τύπος φιλοξένησε πλήθος κινδυνολογικών άρθρων περί δεκάδων χιλιάδων «τοξικομανών», «εμπόρων του λευκού θανάτου», τεκέδων και χασισοποτειών, «σατανικών λαθρεμπόρων», «κοινωνικής μαστιγας» και «απειλής για τη νεολαία». Η ορολογία και οι διατυπώσεις αυτές μας είναι σήμερα οικείες, αλλά υποχώρησαν από τον δημόσιο λόγο τη δεκαετία του 1940, όταν πολλά εξαρτημένα άτομα υπέκυψαν στις κακουχίες της Κατοχής, και πιο επείγοντα ζητήματα του δημόσιου βίου βρέθηκαν στο προσκήνιο την περίοδο του Εμφυλίου ή κατά τις πρώτες δεκαετίες της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης.

Ασφαλώς, αναφορές σε συλλήψεις λαθρεμπόρων ή σε κατασχέσεις ναρκωτικών δεν λείπουν από τις σελίδες των εφημερίδων κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960.¹² Εκείνο που διαφοροποιεί τις υποθέσεις αυτές από παλιότερες είναι πως επρόκειτο κυρίως για ανταποκρίσεις από το εξωτερικό (τη Δυτική Ευρώπη και πιο συχνά τις Ηνωμένες Πολιτείες), ειδικά όσο εντεινόταν οι διεθνείς ανησυχίες για την εξάπλωση της χρήσης ουσιών μεταξύ των *baby boomers*, σε συνδυασμό με τα κινήματα νεανικής αμφισβήτησης. Οι συλλήψεις εμπόρων και χρηστών εντός των συνόρων αφορούσαν σε μεγάλο ποσοστό αλλοδαπούς που βρέθηκαν στην Ελλάδα ακολουθώντας τις λαθρεμπορικές οδούς της διακίνησης από την Ασία προς την Ευρώπη.¹³ Οι υποθέσεις εγχώριας χρήσης που καταγράφο-

12. Βλ., ενδεικτικά, εφημ. *Το Βήμα*, 5.11.1952 και 15.5.1954· εφημ. *Ελευθερία*, 10.1.1961· εφημ. *Μακεδονία*, 4.7.1967· εφημ. *Απογευματινή*, 23.5.1968.

13. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τις συνακόλουθες γεωπολιτικές ανακατατάξεις, το μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας παραγωγής οπίου, που τροφοδοτούσε την ευρωπαϊκή και την αμερικανική αγορά, προερχόταν από τις χώρες του

νται στον Τύπο της εποχής καταδεικνύουν μάλλον τη σταδιακή εμφάνιση και στην Ελλάδα μιας τάσης που είχε ήδη γίνει αισθητή στο εξωτερικό. Είναι ίσως ενδεικτικό ότι δύο πολύκροτες υποθέσεις εμπορίας και κατανώαλωσης ναρκωτικών, που επί δικτατορίας απασχόλησαν εκτεταμένα τον ημερήσιο Τύπο, είχαν πρωταγωνιστές είτε γόνους εύπορων οικογενειών με εμπειρίες από ταξίδια στο εξωτερικό, είτε αλλοδαπούς υπηκόους.¹⁴

Στις αρχές, λοιπόν, της δεκαετίας του 1970, και μολονότι οι ανταποκρίσεις από το εξωτερικό δεν λείπουν, στην Ελλάδα επικρατεί η άποψη ότι το φαινόμενο της χρήσης ουσιών δεν συνιστά μείζον κοινωνικό ζήτημα. Το 1973, για παράδειγμα, ο γιατρός Βλάσης Γωγούσης ξεκινούσε τη μονογραφία του, μία από τις πρώτες με θέμα τα ναρκωτικά, σημειώνοντας ότι: «Εις την Ελλάδα δεν υπάρχει σήμερα πρόβλημα ναρκωτικών.»¹⁵ Δύο χρόνια αργότερα, η μηνιαία έκδοση του Αρχηγείου της Αστυνομίας Πόλεων, που δημοσίευε τακτικά άρθρα με θέμα τα ναρκωτικά, σημείωνε τα εξής:

Όσον αφορά την εμπορίαν και χρήσιν Ναρκωτικών Φαρμάκων [...] εξακολουθεί να παραμένη εις λίαν χαμηλά επίπεδα, μη προκαλούντα, τουλάχιστον επί του παρόντος ανησυχίαν. Ουδεμία περιπτώσις εμπορίας και χρήσεως σοβαρών Ναρκωτικών ουσιών, ως ηρωΐνη και μορφίνη, επεσημάνθη. Ωσαύτως, δεν επεσημάνθη

λεγόμενου «Χρυσού τριγώνου» (Βιρμανία, Λάος, Ταϊλάνδη) και της αποκαλούμενης «Χρυσής ημισελήνου» (Αφγανιστάν, Ιράν, Πακιστάν). Εξάλλου, από τη δεκαετία του 1960, χώρες όπως η Ινδία, το Θιβέτ ή το Αφγανιστάν αποτελούσαν πόλο έλξης για αρκετά νεαρά άτομα, που επέστρεφαν στην Ευρώπη μέσω της Ελλάδας μεταφέροντας σε ορισμένες περιπτώσεις στις αποσκευές τους οπιούχα ή χασίς –το αποκαλούμενο «δρομολόγιο των χίπις». Βλ. σχετικά Pierre-Arnaud Chouvy, «The Post-1950s Rise of Illegal Opium in Asia», Paul Gootenberg (επιμ.), *The Oxford Handbook of Global Drug History*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2022, σ. 599-602. Για τις ανησυχίες σχετικά με τους «εναλλακτικούς» τουρίστες και τα ναρκωτικά ήδη από την περίοδο της επταετίας, βλ. Michalis Nikolakakis, «Representations and social practices of alternative tourists in post-war Greece to the end of the Greek military Junta», *Journal of Tourism History* 7/1-2 (2015), σ. 14-15.

14. Κώστας Κατσάπης, *Το «πρόβλημα νεολαία»: Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Απρόβλεπτες, 2013, σ. 388-390 και 501-504.

15. Βλάσης Γωγούσης, *Ναρκωτικά και τοξικομανείς*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 7. Ο συγγραφέας συνέχιζε με την εξής ερμηνεία της «ανοσίας» της ελληνικής κοινωνίας στη διάδοση των ναρκωτικών: «Η ισχυρά οικογενειακή παράδοση, η βαθύα θρησκευτική πίστις και η απέραντος προσήλωσις προς τα Εθνικά ιδεώδη αποτελούν αποφασιστικήν τροχοπέδην διά κάθε είδους εκτραχηλισμούς».

εμπορία και χρήσις του ευρέως αλλαχού διαδεδομένου Ναρκωτικού Φαρμάκου *L.S.D.* ουδέ χρήσις Ναρκωτικών ουσιών εις τα Σχολεία παρ' ανηλίκων.¹⁶

Οι δύο αυτές μαρτυρίες έχουν σημασία, διότι προέρχονται από εκπροσώπους του ιατρικού σώματος και των δικωτικών αρχών, φορέων που ανέλαβαν διαχρονικά τη διαχείριση της «τοξικομανίας». Ειδικά η δεύτερη μαρτυρία τόνιζε ότι, μέχρι τότε τουλάχιστον, οι νεότερες ηλικίες δεν απειλούνταν από τη διάδοση των ναρκωτικών. Στο ίδιο συμπέρασμα, ότι δηλαδή οι νέοι αποφεύγουν τη χρήση ναρκωτικών στην Ελλάδα, κατέληγε έρευνα της εφημερίδας *Καθημερινή* το 1977, αντλώντας στοιχεία από στελέχη της Αστυνομίας και του Δημόσιου Ψυχιατρείου Αθηνών.¹⁷ Η διαφορά ήταν ότι, ενώ οι συλλήψεις παρουσίαζαν μικρή μείωση από το 1970, πέφτοντας κάτω από τις 200 αρκετές χρονιές, ο αριθμός εισαγωγών στην κλινική «αλκοολικών και τοξικομανών» του Ψυχιατρείου αυξανόταν, κυρίως λόγω εξάρτησης στα βαρβιτουρικά και στις αμφεταμίνες, αλλά και λόγω κάποιων περιπτώσεων χρήσης ηρωίνης.

Νέες καταναλωτικές τάσεις

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και μέχρι το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, η ηρωίνη έκανε την επάνοδό της στις προτιμήσεις των χρηστών στις Ηνωμένες Πολιτείες για μια σειρά λόγους. Τα χρόνια εκείνα, τα μέλη της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς έφτασαν στην ηλικία κατά την οποία ήταν πιθανότερο να πειραματιστούν με τη χρήση ουσιών. Ταυτόχρονα, η κουλτούρα ηδονισμού και αντισυμβατικότητας που περιγράφηκε πιο πάνω, γνώριζε μεγάλη άνθηση, μεγάλος αριθμός νέων ανδρών βρέθηκε στο Βιετνάμ, όπου η τοπικής παραγωγής ανόθευτη ηρωίνη ήταν πολύ διαδεδομένη στις τάξεις των στρατιωτών, και ο «Γαλλικός Σύνδεσμος» (*French Connection*) διοχέτευε μεγάλες ποσότητες ηρωίνης από την Τουρκία στις Ηνωμένες Πολιτείες μέσω της Ευρώπης, καθιστώντας την ουσία διαθέσιμη και προσιτή.¹⁸

Στην Ελλάδα, οι πρώτες εκτιμήσεις συνδέουν ακριβώς τη διάδοση των ναρκωτικών με αλλοδαπούς, είτε αμερικανούς στρατιώτες στη βάση του Ελληνικού, είτε τουρίστες. Για τον λόγο αυτό, ως επίκεντρα της χρήσης παρουσιάζονται αρχικά περιοχές όπως η Γλυφάδα, το Καλαμάκι και

16. «Στατιστική του εγκλήματος», *Αστυνομικά Χρονικά* 464-465 (1975), σ. 145.

17. Εφημ. *Η Καθημερινή*, 4.3.1977.

18. D. Courtwright, *Dark Paradise*, ό.π., σ. 165-170.

η Πλάκα.¹⁹ Αυτή η γεωγραφία επρόκειτο να αλλάξει τα επόμενα χρόνια, αφενός με τη διάχυση της χρήσης σε διάφορες γειτονιές και αφετέρου με την ανάδειξη συνοικιών σε εστίες της εμπορίας ναρκωτικών αλλά και της νεανικής αμφισβήτησης. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι ασφαλώς τα Εξάρχεια, που δεν άργησαν να γίνουν σημείο συνάντησης των χρηστών και συγχρόνως σύμβολο της αντικουλτούρας αλλά και της εμπορίας ουσιών.²⁰ Παράλληλα, όλο και συχνότερα, ανταποκρίσεις από την επαρχία αναφέρονταν στην εκεί διάδοση των ναρκωτικών, αποδίδοντας τη στην τουριστική κίνηση (π.χ. στην Κρήτη), αλλά και στην τοπική παραγωγή χασίς, την ύπαρξη λιμανιών που συνδέονταν με τη Μέση Ανατολή, τη δημιουργία νέων φοιτητικών κοινοτήτων ως συνέπεια της ίδρυσης περιφερειακών ΤΕΙ και πανεπιστημίων ή τον «εξορισμό» χρηστών στις περιοχές αυτές (π.χ. Θεσσαλία ή Λακωνία).²¹

Το ζήτημα των ναρκωτικών, εξάλλου, έρχεται περιστασιακά στην επικαιρότητα μέσα από θεαματικές υποθέσεις, όπως η επεισοδιακή κατάσχεση τον Ιανουάριο του 1977 έντεκα τόνων χασίς που το φορτηγό πλοίο «Γκλόρια» μετέφερε από τη Βηρυτό με προορισμό την Αμβέρσα και το Ρότερνταμ μέσω του Ισθμού της Κορίνθου.²² Το περιστατικό απαθανατίστηκε στο γνωστό τραγούδι του Βασίλη Τσιτσάνη «Το βαπόρι απ' την Περσία», ενώ, σε ένα άλλο μουσικό ιδίωμα, εκείνο της ροκ, αρκετές συνθέσεις που συμπεριλήφθηκαν στους δύο πρώτους δίσκους του Παύλου Σιδηρόπουλου αναφέρονταν ανοιχτά στη χρήση ηρωίνης, γεγονός που σύμφωνα με τον ίδιο τον μουσικό έθεσε ζήτημα λογοκρισίας «για προτροπή της νεολαίας στα ναρκωτικά».²³

Περαιτέρω, όμως, από τέτοιου τύπου ειδήσεις του αστυνομικού δελτίου ή από κομμάτια της ροκ μουσικής, εκείνο που δημιούργησε έντονο προβληματισμό ήταν η άνοδος όλων των δεικτών που συνδέονταν με την

19. Εφημ. *Τα Νέα*, 15.1.1975, 28.4.1976 και 10.12.1981.

20. Εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 3.7.1988. Τα Εξάρχεια θα αποτελέσουν πεδίο πολιτικών ζυμώσεων και συγκρούσεων που θα συμπεριλάβουν και το ζήτημα των ναρκωτικών, καθώς αναρχικές συλλογικότητες θα οργανώσουν πρωτοβουλίες κατά των ουσιών και κάποιες φορές βίαιες επιχειρήσεις κατά θεωρούμενων εμπόρων (εφημ. *Τα Νέα*, 23.2.1986 και 24.5.1988).

21. Εφημ. *Τα Νέα*, 18.8.1980, 19.2.1988 και 29.2.1992.

22. Εφημ. *Ακρόπολις*, 8.1.1977.

23. Παύλος Σιδηρόπουλος & Σπυριδούλα, *Φλου* (1979) και Παύλος Σιδηρόπουλος & Οι Απροσάρμοστοι, *Εν Λευκώ* (1982). Παύλος Σιδηρόπουλος, «Συζήτηση εν λευκώ μ' έναν άγνωστο νεαρό του Υφυπουργείου Νέας Γενιάς», *Μουσική* 81 (1984), σ. 26.

εμπορία και τη χρήση ναρκωτικών στο γύρισμα και στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980: οι περιπτώσεις συλλήψεων, κατασχέσεων, εξαρτήσεων ή και θανάτων από υπερβολική δόση αυξήθηκαν. Ενδεικτικά, σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύονταν τακτικά σε αστυνομικές πηγές, στον ημερήσιο Τύπο, αλλά και σε αυτοτελείς δημοσιογραφικές έρευνες της εποχής, ο αριθμός των ατόμων που διώχθηκαν ποινικά για παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών δεκαπλασιάστηκε από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι τα τέλη της επόμενης δεκαετίας, φτάνοντας τα 3.500, το 1988.²⁴ Ακόμα πιο έντονο αποτύπωμα άφησαν οι θάνατοι που αποδόθηκαν στη χρήση ναρκωτικών. Το γεγονός της θεαματικής αύξησής τους σε σύντομο χρονικό διάστημα (από ένα έως πέντε περιστατικά ανά έτος, την περίοδο 1978-1980, σε 72 το 1989)²⁵ συνετέλεσε σημαντικά στη δημιουργία κλίματος πανικού σε σχέση με τη διάδοση των ναρκωτικών. Πέρα από τον αρχικά περιορισμένο αριθμό τους, ο αντίκτυπος των θανάτων ήταν ακόμα μεγαλύτερος, όταν αυτοί αφορούσαν δημόσια πρόσωπα (όπως ο θάνατος του Σιδηρόπουλου, τον Δεκέμβριο του 1990)²⁶ ή καταγράφονταν στον δημόσιο χώρο, τροφοδοτώντας έτσι με αποτροπιαστικές εικόνες τα ρεπορτάζ των εφημερίδων.²⁷

Την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες επιδημιολογικές έρευνες για τη χρήση ουσιών στην ελληνική κοινωνία, δίνοντας μια συνολικότερη και πιο εμπειριστατωμένη εικόνα του φαινομένου, και αποτελώντας συγχρόνως ένδειξη του αυξανόμενου ενδιαφέροντος για το ζήτημα. Έτσι, μετά από σειρά συσκέψεων στο νεοσύστατο Υφυπουργείο Νέας Γενιάς και Αθλητισμού, την περίοδο 1982-1983, η Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών διεξήγαγε έρευνα τόσο στον γενικό όσο και στον μαθητικό πληθυσμό, ενώ λίγο αργότερα (1984-1985) το Εργαστήριο Φαρμακολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου

24. Εφημ. *Τα Νέα*, 24.6.1989· Σπύρος Καρατζαφέρης, *Αποκαλόπτω ό,τι κρύβουν για τα ναρκωτικά*, Αθήνα, Κάκτος, 1982, σ. 242-245.

25. Εφημ. *Τα Νέα*, 13.11.1990.

26. Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 8.12.1990.

27. Σωσώ Τσίλη, «Τοξικομανία: μια άλλη προσέγγιση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 66 (1987), σ. 235. Συγκριτικά, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, οι θάνατοι που σχετίζονταν με τα ναρκωτικά ξεπέρασαν τους 200, σύμφωνα με την έκθεση της Ελλάδας προς το Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας. Βλ. University Mental Health Research Institute, *2007 National Report (2006 Data) to the EMCDDA - Greece*, Αθήνα, Reitox, 2007, σ. 61, <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/947/NR2007Greece.pdf> (τελευταία ανάκτηση: 29.3.2025).

Ιωαννίνων εκπόνησε μελέτη με βάση ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν σε γυμνάσια και λύκεια της Αθήνας, της Πάτρας και των Ιωαννίνων.²⁸ Οι έρευνες αυτές συνέκλιναν στη διαπίστωση ότι στις ηλικίες 12-17 ετών, ένα ποσοστό 1,5-3,6% είχε δοκιμάσει κάποια ουσία ή έκανε συστηματικότερη χρήση, ιδίως ηρεμιστικών χαπιών και ινδικής κάνναβης, ενώ για τις ηλικίες 12-64 ετών το ποσοστό αυτό έφτανε το 5,5%.²⁹ Τα πορίσματα των ερευνών αυτών, μαζί με δημοσιεύματα εφημερίδων και υποθέσεις του αστυνομικού δελτίου, τροφοδότησαν τις συζητήσεις στη Βουλή κατά την ψήφιση, το 1987, ενός νέου νόμου για την «καταπολέμηση των ναρκωτικών» και την «προστασία των νέων».

Μεταξύ καταστολής και θεραπείας

Μέχρι τη δεκαετία του 1980, το νομικό πλαίσιο σχετικά με τα ναρκωτικά οριζόταν από δύο νομοθετικά διατάγματα που είχαν δημοσιευτεί επί χούντας, αλλά ουσιαστικά αποτελούσαν προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις επιταγές του ΟΗΕ και ειδικότερα στην Ενιαία Σύμβαση για τις Ναρκωτικές Ουσίες, του 1961, και στο τροποποιητικό της πρωτόκολλο, του 1972.³⁰ Τα κείμενα αυτά είχαν προσθέσει στον κατάλογο των απαγορευμένων ουσιών ψυχοτρόπα όπως το LSD, η μεσκαλίνη και η ψιλοκυβίνη (τα οποία είχαν γνωρίσει επιτυχία στο διάστημα που είχε παρέλθει από τον προηγούμενο ελληνικό νόμο περί ναρκωτικών του 1954), όριζαν ποινή ισόβιας κάθειρξης σε ορισμένες περιπτώσεις παραγωγής και εμπορίας, προέβλεπαν φυλάκιση μέχρι οκτώ χρόνια για τους χρήστες, εκτός από τους διαπιστωμένα «τοξικομανείς», οι οποίοι θα υποβάλλονταν «εις ενδεδειγμένην θεραπείαν», ενώ με ένα άλλο νο-

28. Δήμητρα Μαδιανού κ.ά., *Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα: Η χρήση ουσιών στο γενικό πληθυσμό*, τ. Γ', Αθήνα, Ψυχιατρική Βιβλιοθήκη, χ.χ., σ. xiii (τα επεξεργασμένα πορίσματα της έρευνας δημοσιεύτηκαν πάντως στις αρχές της δεκαετίας του 1990)· Μάριος Μαρσέλος κ.ά., «Χρήση και κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 71 (1988), σ. 103.

29. Μ. Μαρσέλος κ.ά., «Χρήση και κατάχρηση», ό.π., σ. 109· Δ. Μαδιανού κ.ά., *Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 207.

30. ΝΔ 743, «Περί τιμωρίας των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών και ουσιών προκαλουσών τοξικομανίαν ή εξάρτησιν του ατόμου, ως και περί μεταχειρίσεως των τοξικομανών εν γένει», ΦΕΚ Α' 263/1970· ΝΔ 1176, «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν.Δ. 743/1970», ΦΕΚ Α' 110/1972. Βλ. αναλυτικότερα Joanna Tsiganou, *Law-Making on Drugs and Politics in Greece*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2003, σ. 330-336.

μοθέτημα απαγορεύτηκε η καλλιέργεια της υπνοφόρου παπαρούνας στην ελληνική επικράτεια.³¹

Σύμφωνα με τον εισηγητή του κυβερνώτος κόμματος και βουλευτή Πειραιά Αντώνιο Ντεντιδάκη, το νέο νομοσχέδιο που υποβλήθηκε στη Βουλή στα τέλη Φεβρουαρίου του 1987 είχε στόχο την «ανελέητη δίωξη των εμπόρων του λευκού θανάτου» και την επιείκεια στη μεταχείριση των χρηστών, εισάγοντας τη θεραπεία με εκπαιδευτικά προγράμματα έναντι της θεραπείας με υποκατάστατα. Ειδικότερα, προτασσόταν το τρίπτυχο πρόληψη/έρευνα (μέσω συμβουλευτικών σταθμών), θεραπεία (μέσω του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων, νομικού προσώπου όπου θα υπάγονταν όλα τα κέντρα αποτοξίνωσης) και επανένταξη. Τη συνολική εποπτεία και τον συντονισμό των δράσεων θα αναλάμβανε το νεοσυστηνόμενο Κεντρικό Συμβούλιο για την Καταπολέμηση των Ναρκωτικών.³²

Το σχέδιο νόμου αποτέλεσε ίσως την πρώτη περίπτωση νομοθετήματος περί ναρκωτικών που έγινε αντικείμενο εκτενούς συζήτησης στη Βουλή —όπως μάλιστα σχολίαζε την εποχή εκείνη η εγκληματολόγος Αφροδίτη Κουκουτσάκη, ήταν γενικώς «από τους περισσότερο συζητημένους νόμους που ψήφισε η ελληνική βουλή τα τελευταία χρόνια».³³ Μολοντί εκφράστηκαν αντιρρήσεις σε συγκεκριμένες διατάξεις ή επικρίσεις για «ασάφειες, αντιφάσεις και προχειρότητες», σύμφωνα με την έκφραση του ψυχιάτρου και βουλευτή Καβάλας της Νέας Δημοκρατίας Σπυρίδωνα Παπαδόπουλου, το νομοσχέδιο ψηφίστηκε επί της αρχής από το σύνολο των κοινοβουλευτικών κομμάτων.³⁴ Όλες οι πολιτικές παρατάξεις εμφανίστηκαν ομόθυμες ως προς τον επείγοντα και φλέγοντα χαρακτήρα του ζητήματος, πλειοδοτώντας μάλιστα στην ανάγκη λήψης μέτρων, καθώς αρκετοί ομιλητές ζήτησαν να εφαρμοστεί η θανατική

31. ΝΔ 1216, «Περί απαγορεύσεως καλλιεργείας της υπνοφόρου μήκωνος εν Ελλάδι και καταργήσεως ενίων άρθρων του Ν. 5539/1932 περί μονοπωλίου Ναρκωτικών Φαρμάκων και του ελέγχου αυτών», ΦΕΚ Α' 133/1972.

32. *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής* (στο εξής *ΠΟΒ*), Συνεδρίαση ΟΘ', 23.2.1987, σ. 3965-3966.

33. Αφροδίτη Κουκουτσάκη, «Ο νόμος 1729/87: Μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της καταστολής στο χώρο των ναρκωτικών», *Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη*, Αθήνα 1991, σ. 283.

34. *ΠΟΒ*, Συνεδρίαση ΟΘ', 23.2.1987, σ. 3968. Τελικά το νομοσχέδιο ψηφίστηκε από το θερινό τμήμα της Βουλής και δημοσιεύτηκε ως Νόμος 1729/1987 «για την καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών και την προστασία των νέων» (ΦΕΚ Α' 144/1987). Για μια αποτίμηση του νόμου αυτού, βλ. Ν. Παρασκευόπουλος, *Η καταστολή της χρήσης ναρκωτικών στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, χ.χ., σ. 44-51, 55-62.

ποινή σε ορισμένες περιπτώσεις εμπόρων ή για τη διακίνηση «κρακ» (κρυσταλλικής κοκαΐνης), ουσίας που την ίδια περίοδο αναφέρεται σε δημοσιεύματα του Τύπου ως το νέο επικίνδυνο ναρκωτικό.³⁵

Παράλληλα, όμως, εκτενής λόγος έγινε και για το ζήτημα της πρόληψης και της θεραπείας, με ιδιαίτερη αναφορά στο έργο της θεραπευτικής κοινότητας «Ιθάκη», η οποία λειτουργούσε από το 1983 στη Σίνδο της Θεσσαλονίκης στα πρότυπα αντίστοιχων θεραπευτικών κοινοτήτων που υπήρχαν στις Ηνωμένες Πολιτείες από τα τέλη της δεκαετίας του 1950.³⁶ Μέχρι τότε, τα εξαρτημένα άτομα εισάγονταν σε ψυχιατρικά ιδρύματα, τα οποία σε σπάνιες μόνο περιπτώσεις διέθεταν κάποιο χωριστό τμήμα, όπως το περίπτερο 18 στο Δημόσιο Ψυχιατρείο Αττικής στο Δαφνί, όπου από το 1972 στέλνονταν οι «αλκοολικοί και τοξικομανείς», για να μετεξελιχθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στη μονάδα απεξάρτησης «18 Άνω».³⁷ Με τον νόμο 1729/1987 συστάθηκε το ΚΕΘΕΑ με άξονα της θεραπευτικής του προσέγγισης τη «στεγνή μέθοδο», την πλήρη δηλαδή αποχή από ουσίες και την οικειοθελή είσοδο των χρηστών στις κοινότητες. Λίγα χρόνια αργότερα, με τον νέο νόμο περί ναρκωτικών του 1993,³⁸ στις θεραπευτικές δομές προστέθηκε ο Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ) με έμφαση στα προγράμματα υποκατάστασης της ουσίας χρήσης με άλλες, όπως η μεθαδόνη. Ο αριθμός εισαγωγών στις δομές αυτές ακολούθησε την ίδια τάση με τις συλλήψεις ή τους θανάτους: σε διάστημα μιας δεκαετίας, αυξήθηκαν από οκτώ άτομα το 1983 σε περισσότερα από 400 το 1993.³⁹

Παρά τις αντιδράσεις κατοίκων στην εγκατάσταση «κέντρων αποτοξίνωσης» στις γειτονιές τους,⁴⁰ οι θεραπευτικές δομές δεν άργησαν να αναπτυχθούν και να εξαπλωθούν στην ελληνική επικράτεια. Σε σχέση

35. ΠΟΒ, Συνεδρίαση ΟΘ', 23.2.1987, σ. 3964 και 3967· Συνεδρίαση ΠΑ', 25.2.1987, σ. 4065 και 4086-4087. Δημοσιογραφική αναφορά στο «κρακ»: εφημ. *Τα Νέα*, 22.11.1988. Η θανατική ποινή καταργήθηκε στην Ελλάδα το 1993 (Ν. 2172, ΦΕΚ Α' 207/1993).

36. Ελένη Ανδριάκaina, *Παίζοντας με τα όρια: Θεραπευτικές κοινότητες και χρήστες ναρκωτικών*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2005, σ. 145-155.

37. Κ. Φιλανδριανός, *Δημόσιο Ψυχιατρείο Αθηνών: Το Δαφνί... μία φανταστική πολιτεία*, Αθήνα 1977, σ. 102 και 107.

38. Ν. 2161, «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987», ΦΕΚ Α' 119/1993. Το σχέδιο νόμου ψηφίστηκε από το θερινό τμήμα της Βουλής επί κυβέρνησης Νέας Δημοκρατίας.

39. Ελένη Ανδριάκaina, «Θεραπευτικές κοινότητες», Βασίλης Βαμβακάς – Παναγής Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80: Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2014, σ. 228.

40. Εφημ. *Τα Νέα*, 18.1.1989.

με το παρελθόν, αποτέλεσαν οπωσδήποτε μια τομή, λιγότερο ίσως ως προς τις προτεινόμενες μεθόδους (η υποκατάσταση και η αποστέρηση είχαν εφαρμοστεί ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα), όσο για τη συνολική προσέγγιση που πρότειναν και, κυρίως, την εξειδικευμένη τους στόχευση: αποτελούσαν δομές σχεδιασμένες και δημιουργημένες για εξαρτημένα άτομα. Σηματοδότησαν, επίσης, μια επιστροφή της ψυχιατρικής αλλά και των κοινωνικών επιστημών στο πεδίο της αντιμετώπισης των εξαρτήσεων, μιας και στο παρελθόν επικρατούσε μια κατεξοχήν κατασταλακτική προσέγγιση.

«Κοινωνική μάλιστα»

Οι συζητήσεις στη Βουλή για το νομοσχέδιο περί ναρκωτικών τους πρώτους μήνες του 1987 υπήρξαν αφορμή για οξεία πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ των κομμάτων, παρά τη διακηρυγμένη συστράτευση κατά των ναρκωτικών. Για παράδειγμα, ο Αθανάσιος Κανελλόπουλος, κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος και βουλευτής Ηλείας της Νέας Δημοκρατίας κατηγόρησε το κυβερνών κόμμα (ΠΑΣΟΚ) για «κρημνιστική μανία», η οποία δημιούργησε ένα κλίμα γενικευμένης αμφισβήτησης των αξιών που άφηγε το άτομο μετέωρο, με αποτέλεσμα να αναζητάει την ευτυχία στα ναρκωτικά.⁴¹ Σε κρίση αξιών αναφέρθηκε και ο βουλευτής Λέσβου του ΚΚΕ Στρατής Κόρακας, εντάσσοντάς τη σε μια «γενικότερη κρίση του Καπιταλισμού» που δημιουργούσε ανασφάλεια και αβεβαιότητα, ειδικά στους νέους, ενώ όπως υποστήριξε ανάλογα ζητήματα δεν υφίσταντο στις σοβιετικές χώρες.⁴²

Οι παραπάνω αντιδικίες αντανακλούν ασφαλώς τις πολιτικές εντάσεις της εποχής, αλλά υπογραμμίζουν ταυτόχρονα και την κεντρική θέση που προσέλαβε το ζήτημα των ναρκωτικών στην πολιτική ζωή της χώρας σε όλα τα επίπεδα και για πρώτη ίσως φορά στην ελληνική ιστορία. Έτσι, η κυβέρνηση Τζαννετάκη κήρυξε «πόλεμο κατά των ναρκωτικών» στη βραχύβια θητεία της το 1989,⁴³ ενώ το ζήτημα των ναρκωτικών αναδείχθηκε σε κεντρικό θέμα της προεκλογικής περιόδου που την επόμενη χρονιά έφερε στην κυβέρνηση τη Νέα Δημοκρατία, με αποτέλεσμα δημοσιεύματα της εποχής να κάνουν λόγο για «πολιτική αντιπαράθεση της σύριγγας».⁴⁴

41. *ΠΟΒ*, Συνεδρίαση ΠΒ', 26.2.1987, σ. 4124.

42. *ΠΟΒ*, Συνεδρίαση ΟΘ', 23.2.1987, σ. 3974-3976.

43. Εφημ. *Τα Νέα*, 23.9.1989.

44. Εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 25.3.1990 (αναφέρεται στο Παναγιώτης Ζεστανάκης, *Στυλ ζωής, έμφυλες σχέσεις και νέοι κοινωνικοί χώροι στην Αθήνα της δεκαετίας του 1980*, διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2017, σ. 201).

Πέρα από τις πολιτικές του διαστάσεις, όμως, το ζήτημα των ναρκωτικών λειτούργησε ως αντηχείο ενισχύοντας διάχυτους φόβους της ελληνικής κοινωνίας, σε μια περίοδο έντονης ρευστότητας που σηματοδοτούσαν εξελίξεις όπως η εξάπλωση της επιδημίας του AIDS (η οποία γρήγορα συνδέθηκε στον δημόσιο λόγο με τα ναρκωτικά και την ενέσιμη χρήση τους) ή, λίγα χρόνια αργότερα, η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων. Αυτοί οι φόβοι αποτυπώθηκαν ανάγλυφα στις παρεμβάσεις περισσότερων από σαράντα ομιλητών και ομιλητριών που έλαβαν τον λόγο κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου περί ναρκωτικών και έθιξαν ευρύτερα ζητήματα, από τα αδιέξοδα της σύγχρονης νεολαίας ή τον ρόλο και τις στρατιωτικές βάσεις των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα μέχρι τη διείσδυση της τηλεόρασης στην ελληνική κοινωνία. Ειδικά το τελευταίο θέμα απασχόλησε πολλούς από τους αγορητές, με αφορμή την προβολή ρεπορτάζ στην ΕΡΤ, όπου μεταξύ άλλων γινόταν αναπαράσταση ενέσιμης χρήσης.⁴⁵

Το εν λόγω ρεπορτάζ ήταν μία μόνο από τις περιπτώσεις όπου οι ουσίες και οι χρήστες τους έπαιρναν μεγάλη δημοσιότητα. Στην καταγγελία των επιπτώσεων της κατάχρησης ουσιών και της δράσης των λαθρεμπόρων συμμετείχαν όλα τα μέσα, παλαιά και καινούργια, με πρωταγωνιστή βέβαια τον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο όλων των πολιτικών και ιδεολογικών αποχρώσεων –σε βαθμό που η συστηματική αποδελτίωση των καθημερινών σχεδόν δημοσιευμάτων δεν έχει νόημα εδώ.⁴⁶ Παράλληλα με αυτές τις πιο παραδοσιακές μορφές ενημέρωσης, νέα μέσα πήραν τη σκυτάλη του καταγγελτικού λόγου, από πειρατικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς μέχρι τηλεοπτικές σειρές και ενημερωτικές εκπομπές.⁴⁷ Εξάλλου, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 πληθώρα τηλεταινιών με χαρακτηριστικούς συχνά τίτλους επένδυσε στα θέματα της νεανικής παραβατικότητας και των ναρκωτικών.⁴⁸ Παράλληλα, η λογοτεχνία, ιδί-

45. Το ρεπορτάζ προβλήθηκε στις 8 Φεβρουαρίου 1987, στο πλαίσιο της εκπομπής «Τα Κυριακάτικα» της ΕΡΤ με παρουσιαστές την Έλενα Ακρίτα και τον Δημήτρη Κωνσταντάρη: *Ραδιοτηλεόραση* 886 (1987), σ. 10. Εκτός από τη Βουλή (ΠΟΒ, Συνεδρίαση ΟΘ', 23.2.1987, σ. 3995 και Συνεδρίαση ΠΣΤ', 9.3.1987, σ. 4364), αντιδράσεις εκφράστηκαν και στον Τύπο (εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 15.2.1987).

46. Για μια ανάλυση της στάσης των ΜΜΕ απέναντι στο ζήτημα των ναρκωτικών, βλ. Σωσώ Τσίλη, *Η τοξικομανία ως ιδεολογικό διακύβευμα: Η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1995.

47. Εφημ. *Τα Νέα*, 6.2.1982.

48. Ενδεικτικά: *Έξοδος κινδύνου* (1980), *Τα τσακάλια: ένα κοινωνικό πρόβλημα* (1981), *Η στροφή* (1982), *Πανικός στα σχολεία* (1982), *Σατανάδες στα σχολεία* (1982), *Τα βαποράκια* (1983), *Μπάτσοι πουλάνε την ηρωίνη* (1989), *Ναρκωτικά*

ως εκείνη που απευθυνόταν στο παιδικό και νεανικό κοινό, καταπιάστηκε με το θέμα των ναρκωτικών και των εξαρτήσεων, συμβάλλοντας στην αποκρυστάλλωση μιας αίσθησης επικείμενου κινδύνου για τα (νεαρά) άτομα και την κοινωνία.⁴⁹

Είναι αξιοσημείωτο ότι στη μεγάλη τους πλειονότητα τα δημοσιεύματα, οι εκπομπές και οι ταινίες με θέμα τα ναρκωτικά αντλούσαν από μια κοινή δεξαμενή εκφράσεων και αφηγηματικών μοτίβων, όπως ο «λευκός θάνατος», οι «έμποροι του θανάτου», η κλιμάκωση των χρήσεων και η τελική ηθική, οικονομική και κοινωνική έκπτωση των χρηστών. Μολονότι, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, η εμπορία και η χρήση ναρκωτικών, ακόμα και οι σχετικοί θάνατοι, δεν ήταν άγνωστα φαινόμενα στην ελληνική ιστορία, αποτελούσαν οπωσδήποτε καινοφανείς εξελίξεις για το κοινό της δεκαετίας του 1980 και του 1990. Σε αυτό το πλαίσιο οι λογοθετικές πρακτικές και στρατηγικές των διαφόρων μέσων ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, ενισχυόμενες από την υποβλητική δύναμη των εικόνων, συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ευρέος μετώπου κατά των ναρκωτικών, με τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης, ομάδων πολιτών, επιτροπών κατοίκων, συλλόγων γονέων και κηδεμόνων, εκκλησιαστικών οργανώσεων και κάθε μορφής συλλογικότητων.⁵⁰ Ενδεικτικό του βαθμού συναίνεσης στην καταγγελία των ουσιών και των διακινητών τους είναι ότι ακόμα και μια οργάνωση όπως ο Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας (ΕΛΑ)

στα θρανία (1989) κ.ά. Βλ. την ανάλυση και την πλαισίωση αυτής της παραγωγής στο Ορσαλία-Ελένη Κασσαβέτη, «Από το φωτορεπορτάζ στη βιντεο-αναπαράσταση: ο οπτικός ηθικός πανικός γύρω από την τοξικομανία στη δεκαετία του '80», Κώστας Κατσάπης (επιμ.), *Οι απείθαρχοι: Κείμενα για την ιστορία της νεανικής αναίδειας τη μεταπολεμική περίοδο*, Αθήνα, Εκδόσεις Οκτώ, 2018, σ. 121-145.

49. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Στο τσιμεντένιο δάσος*, Αθήνα, Εκδόσεις των Φίλων, 1981· Αντώνης Δελώνης, *Επιχείρηση: Άσπρη αράχνη*, Αθήνα, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις, 1985· Νίτσα Τζώρτζογλου, *Σ.Ο.Σ.-Κίνδυνος*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1985· Μάνος Κοντολέων, *Το ταξίδι που σκοτώνει*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1989· Λίτσα Ψαράυτη, *Επικίνδυνα παιχνίδια*, Αθήνα, Πατάκης, 1999· Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, Αθήνα, Κέδρος, 2002. Βλ. και τις μεταφράσεις των διεθνών μπεστ-σέλερ: Αλίχη Χ., *Η Αλίχη στη χώρα του LSD*, μτφρ. Τασούλα Καραϊσκάκη, Αθήνα, Οδυσσέας, 1979· Κριστιάνε Φ., *Κριστιάνε Φ., 13, πόρνη και τοξικομανής*, μτφρ. Μάγδα Νικολαΐδου – Ρωζάνη Καμβύση, Αθήνα, Εξάντας, 1980.

50. Nikolaos Papadogiannis, *Militant around the Clock? Left-Wing Youth Politics, Leisure, and Sexuality in Post-Dictatorship Greece, 1974-1981*, Νέα Υόρκη – Οξφόρδη, Berghahn, 2015, σ. 240-241. Ενδεικτικά: εφημ. *Ριζοσπάστης*, 15.12.1981, 21.1.1982· εφημ. *Τα Νέα*, 18.10.1988.

προχώρησε σε βομβιστικές επιθέσεις κατά αστυνομικού τμήματος στην περιοχή του Βύρωνα στην Αθήνα, επειδή, σύμφωνα με την προκήρυξη ανάληψης ευθύνης, λειτουργούσε ως «περιφερειακό κατάστημα διακίνησης της ηρωίνης», ή κατά μιας ντισκοτέκ στον Κορυδαλλό.⁵¹

Ασφαλώς, οι επίσημες καταδίκες των ναρκωτικών και η σχετική κινδυνολογία δεν είχαν πάντοτε την ανάλογη υποδοχή, όπως φαίνεται για παράδειγμα από τη μάλλον αδιάφορη ή και περιπαικτική στάση του νεανικού κοινού σε ομιλία εκπροσώπου της Αστυνομίας το 1980.⁵² Εξάλλου, την ίδια περίοδο, αρθρώνονται και φωνές οι οποίες, αν δεν αμφισβητούν ευθέως την απαγορευτική πολιτική που έχει υιοθετήσει ο δυτικός κόσμος και η Ελλάδα, εισηγούνται τη διάκριση μεταξύ «σκληρών» και «μαλακών» ναρκωτικών,⁵³ μέσω θεαματικών παρεμβάσεων όπως η δημόσια κατανάλωση ινδικής κάνναβης από τον ψυχίατρο Γιώργη Οικονομόπουλο, τον Μάρτιο του 1987,⁵⁴ αυτοτελείς δημοσιεύσεις και αρθρογραφία,⁵⁵ υπομνήματα στη διακομματική κοινοβουλευτική επιτροπή για την καταπολέμηση των ναρκωτικών, που συστάθηκε το 1990,⁵⁶ και δημιουργία οργάνωσης όπως η Επιτροπή Σωστής Ενημέρωσης Αντιμετώπισης των Ναρκωτικών (ΕΣΕΑΝ).

Με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, στον δημόσιο λόγο των χρόνων μετά τη Μεταπολίτευση το ζήτημα των ναρκωτικών είχε διαχυθεί ευρύτατα, όπως φαίνεται χαρακτηριστικά από το θέμα της Έκθεσης στις Πανελλήνιες Εξετάσεις του 1990 για τους υποψήφιους και τις υποψήφιες της 4ης Δέσμης: «Πώς, κατά τη γνώμη σας, θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικότερα η διάδοση των ναρκωτικών και ποια πρέπει να είναι η στάση της κοινωνίας και της Πολιτείας στα εξαρτημένα απ' αυτά άτομα».⁵⁷ Αυτή η διάχυση επέφερε μια ορισμένη εξοικείωση κοινού και

51. Εφημ. *Τα Νέα*, 7.4.1987· Κώστας Τσαρούχας, *Η διεθνής των ναρκωτικών: Διακίνηση, μαύρο χρήμα, ο ρόλος της αστυνομίας*, Αθήνα – Ιωάννινα, Δωδώνη, 1988, σ. 292-301.

52. Κινηματογραφημένο απόσπασμα στο Ιστορικό Αρχείο ΕΡΤ: <https://archive.ert.gr/71929/> (τελευταία ανάκτηση: 29.3.2025).

53. Η επικράτηση της διάκρισης μεταξύ «σκληρών» και «μαλακών» ή εν προκειμένω άλλων νόμιμων ψυχοδραστικών ουσιών αποτυπώνεται και στους στίχους του τραγουδιού «Ο ύμνος των μαύρων σκυλιών», που περιλαμβάνεται στον δίσκο *Τραγούδια για κακά παιδιά* (1986) του Λουκιανού Κηλαηδώνη: «Στα ούσια λέμε ναι / στα τσιγάρα λέμε ναι / Όχι στην ηρωίνη, όχι σ' αυτόν τον διάολο / Όχι στην κοκαΐνη, όχι στα σκληρά».

54. Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 12.3.1987.

55. Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 21.7.1993.

56. Εφημ. *Τα Νέα*, 17.11.1990.

57. Εφημ. *Τα Νέα*, 21.7.1990. Εξάλλου, στο σχολικό βιβλίο της Γ' Λυκείου

μέσων ενημέρωσης με το θέμα των ναρκωτικών· μία δεκαπενταετία μετά την πτώση της χούντας και την καταγραφή των πρώτων πολυσυζητημένων θανάτων λόγω υπερβολικής ή νοθευμένης δόσης, η ελληνική κοινωνία έμοιαζε να έχει συμφιλιωθεί με τα νέα δεδομένα και με την ιδέα ότι οι ουσίες αποτελούσαν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι του κοινωνικού τοπίου.

Επίλογος

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990, παρά τις ανησυχίες που προκάλεσε η εμφάνιση νέων ουσιών όπως το έκστασι⁵⁸ και η επιτυχία νέων ψυχαγωγικών πρακτικών όπως τα ρέιβ πάρτι, που πήραν τη σκυτάλη από τις «ντισκοτέκ» των προηγούμενων ετών ως αρχετυπικοί χώροι κατανάλωσης ουσιών,⁵⁹ τα ναρκωτικά έχασαν σταδιακά τον πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημόσια σκηνή. Οπωσδήποτε το νομικό πλαίσιο παρέμενε αυστηρό, όπως φάνηκε από τις δικαστικές περιπέτειες αλυσίδας καταστημάτων με προϊόντα κλωστικής κάνναβης⁶⁰ ή από την αποστολή κλιμακίου εισαγγελείας και αστυνομικών της Δίωξης Ναρκωτικών για να αποφανθούν αν έπρεπε να απαγορευτεί η προβολή της ταινίας «Trainpotting».⁶¹ Το γεγονός ότι τελικά η ταινία συνέχισε να προβάλλεται (ως ακατάλληλη για ανηλίκους) είναι ίσως ενδεικτικό της σταδιακής μεταβολής των αντιλήψεων και της προϊούσας αποδαιμονοποίησης ή, από μια άλλη άποψη, κανονικοποίησης των ναρκωτικών.

Τα επόμενα χρόνια νέες ουσίες, άλλοι χώροι εμπορίας και χρήσης, καινούργιες πρακτικές κατανάλωσης έκαναν την εμφάνισή τους, καθώς η συστηματική ή περιστασιακή χρήση ναρκωτικών είναι ένα φαινόμενο δυναμικό και επικρατούμενο από οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, πέραν των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε χρήστη και χρήστριας. Ενώ, όμως, οι αποκαλούμενες εξωιατρικές ή ψυχαγωγικές χρήσεις ουσιών κάθε άλλο παρά μειώθηκαν στις αρχές του 21ου αιώνα, το φαινόμενο πέρασε σε δεύτερη μοίρα στον δημόσιο λόγο. Ταυτόχρονα, καθώς ο «πόλεμος κατά των ναρκωτικών» φάνηκε να μην

υπήρχε σχετικό δοκίμιο του Μάριου Πλωρίτη, ο οποίος είχε γράψει για τα ναρκωτικά σε παλαιότερες επιφυλλίδες του *Βήματος της Κυριακής* (εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 12.12.1982, 19.12.1982, 26.12.1982).

58. Εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 28.1.1996.

59. Λεάνδρος Κυριακόπουλος, *Αναπαραστάσεις του ανοίκειου: Νομαδισμός και αισθητική στην ρέιβ ψυχεδελική σκηνή*, Αθήνα, Νήσος, 2020, σ. 23-32.

60. Εφημ. *Αθηναϊκή*, 9.12.1998.

61. Εφημ. *Τα Νέα*, 19.10.1996.

αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, έγιναν αισθητά τα πρώτα σημάδια μιας μερικής αλλαγής πλευσης στις πολιτικές για τα ναρκωτικά, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, που αποτυπώθηκε στην πρόσφατη νομιμοποίηση της κλωστικής και της φαρμακευτικής κάνναβης. Την εξέλιξη αυτή συνόδευσε μια όλο και πιο διασταλτική αντιμετώπιση της εξάρτησης, που συμπεριέλαβε τόσο την κατανάλωση νόμιμων ουσιών (αλκοόλ, καπνός, διατροφικές διαταραχές) όσο και συμπεριφορές που κρίνονται προβληματικές (εθισμός στα τυχερά παιχνίδια ή στο διαδίκτυο).

Όπως έχει σημειώσει εύστοχα η Έφη Αβδελά: «Το ότι η “Μεταπολίτευση” ταυτίζεται με το τέλος του μετεμφυλιακού κράτους δεν σημαίνει ότι όλες οι όψεις της κοινωνικής ζωής και των πολιτισμικών διαστάσεων εμφανίζουν ένα “πριν” και ένα “μετά” που ταυτίζεται με τον Ιούλιο του 1974».⁶² Πράγματι το ζητούμενο είναι η «δυνατότητα μιας νέας κοινωνικής χρονολόγησης της μεταπολιτευτικής περιόδου», μια «δεύτερη ιστορία» που θα «διαπερνά το κέλυφος της δημόσιας σφαίρας».⁶³ Στην περίπτωση πάντως των ναρκωτικών, κατεξοχήν πεδίο συνάντησης του ιδιωτικού με το δημόσιο, της ιδιωτικής πρακτικής που προσκρούει στην έννοια της δημόσιας υγείας και της ποινικής νομοθεσίας, διαπιστώνουμε ότι η ιστορία των ουσιών στην Ελλάδα συμπορεύτηκε με την πολιτική ιστορία της χώρας. Το γεγονός αυτό δεν είχε να κάνει με την πτώση της δικτατορίας ή τις συνακόλουθες εξελίξεις στο στενά πολιτικά πεδίο, αλλά αφενός με ευρύτερες, διεθνείς πολιτισμικές τάσεις που περιλάμβαναν και τη χρήση ναρκωτικών, και αφετέρου κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές της ελληνικής κοινωνίας τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, το ζήτημα των ναρκωτικών διαπλέχθηκε στενά με μια σειρά από ζητήματα που απασχόλησαν έντονα την ελληνική κοινωνία της μεταπολιτευτικής περιόδου, από τα κινήματα νεολαίας μέχρι τη μαζική κουλτούρα και από το αντάρτικο πόλης μέχρι την κατάργηση της λογοκρισίας και της θανατικής ποινής.

62. Έφη Αβδελά, «“Μεταπολίτευση”: όσα δεν γνωρίζουμε και θέλουμε να μάθουμε», *Τα Ιστορικά* 77 (2023), σ. 6.

63. Παναγής Παναγιωτόπουλος, «Αρνήσεις της ιδιωτικής σφαίρας και κοινωνιολογία της ατομικότητας: Για τη μελέτη των μεσαίων στρωμάτων στη μεταπολίτευση», *Περιπέτειες του ιδιωτικού στη μεταπολιτευτική Ελλάδα*, Αθήνα, Σχολή Μωραΐτη, 2019, σ. 32.

SUMMARY

Kostis Gotsinas, “*The Scourge of Drugs*”: *Consumption Trends and Social Fears in Post-Dictatorship Greece*

During the *Metapolitefsi* (the period following the fall of the colonels’ regime in Greece in 1974), the issue of drugs emerged as one of the central topics that preoccupied Greek society, the political scene, public debate, the media, and artistic creation, reflecting broader trends and concerns in many Western societies at the time. After examining these international developments and providing a brief overview of drug use in Greece since the early 20th century, the article explores how the landscape of drug use took shape in the post-dictatorial years, which social fears were associated with it, and what changes occurred in practices, perceptions, and in the treatment of “addiction” in the years following the restoration of democracy. Ultimately, the article examines the extent to which the periodization of political history overlaps with that of social history; in other words, whether the years of the *Metapolitefsi* can be regarded as a distinct era in relation to the use of psychoactive substances. In the case of drugs, an area where the private and the public intersect, social developments ran parallel to political changes, with contemporary discourses echoing a wide range of concerns that defined post-dictatorial Greek society, from youth movements to mass culture, and from urban guerilla activities to the abolition of censorship and the death penalty.